Hastalık Durumları ve Şifa Olarak Söz*

İnsan varoluşunun analizinde önümüze çıkan görünümlerden biri de hastalıktır. Bu durum, gerek edebiyat, gerekse felsefe eserlerinde, sözgelimi Kierkegaard, Dostoyevski, Heidegger, Sartre, Camus, Gadamer gibi edebiyatçı ve filozofların insan varoluşunun analizinde doğrudan ya da dolaylı olarak yer almıştır. Ölüm yer almıştır, kaygı yer almıştır, umut ve umutsuzluk yer almıştır; hastalık da yer almıştır. Ne var ki, bu yine de güçlü bir vurgu değildir. Oysa hastalık, varoluşun temel durumlarından biridir. Jaspers'in dediği gibi: eninde sonunda hastalanacağım, eninde sonunda acı çekeceğim, eninde sonunda yenileceğim. Kierkegaard, varoluşçu geleneğin daha ilk adımında *Ölümcül Hastalık: Umutsuzluk* diye bir eser yazarak "hastalık-sağlık", "ölüm-ölümsüzlük", "umut-umutsuzluk", "sonluluk-sonsuzluk" gibi kavramlara güçlü bir zemin hazırlamış; iman durumunda hiçbir hastalığın ölümcül olamayacağını, gerçek ölümcül hastalığın ancak sonsuzluğun yitirilmesiyle ortaya çıkabileceğini belirtmiştir.

Dünyada-varoluş, "bedeni-ile-birlikte" varoluş'tur. Beden, insan varoluşunu oluşturan sentezin temel öğelerindendir. Bu her söylem biçiminde rastlanabilen bir husustur. Her türlü dinî söylem, kendini bu ayrım üzerine, ama aynı zamanda onların sentezi üzerine de konumlandırır. Yeryüzü hayatı, kendi bedeninin içinde, kendi bedenine sarılmış bir şekilde, kendi bedeni ile birlikte varoluştur. Kaplumbağanın, kabuğunu sırtında taşıması ve o kabuğun içine sığınması gibi, insan da bedenini taşır, hayatı boyunca bedenine sığınır. Ama bedeni de onu taşır, bedeni de onu şekillendirir. İstesem de bedenimden ayrılamam, zira bedenimden koparsam, kendim de koparım. Ben dediğim bu şeyin içinde bedenim de var, ondan ayrı değilim. Bedenim beni gösterir, bedenim beni tanıtır, bedenim beni sarar, bedenim dünyasal sınırlarımı çizer. Dünya ile temasım bedenim üzerinden gerçekleşir. Ben bedenim içinde ve bedenimle birlikte benim. Bedenimden koparsam kendimden de koparım, bedenimden kaçarsam kendimden de kaçarım, bedenimi yıkarsam kendimi de yıkarım, bedenimi yadsırsam kendimi de yadsırım. Bedenim yalnız beni taşımaz, beni büyütür de. Bedenimle birlikte büyürüm, bedenimle birlikte olgunlaşırım, bedenimle birlikte hâlden hâle girerim: bedenimle bebek, bedenimle çocuk, bedenimle genç, bedenimle yaşlı olurum. Bedenimle sağlıklı, bedenimle hasta olurum. Bedenimle birlikte ben olurum, kendim olurum. Dünyasal varoluşum bedenime bağlı; yaşadıkça bedenime bağlıyım. Evre evre bedenim değiştikçe, ben dediğim bu şey de değişir. Hayat, tinsel bir şey, ama bedenimle de yaşarım, bedenimle de tecrübe ederim. Bedenim benim evim: orada barınırım, orada korunur, orada gelişirim. Onun içinde bir gün bana yer kalmadığında, hayat da biter, sentez de bozulur, ben dediğim bu şey de dağılır. Platon, duyguların oluşumunu, ruhun bedene kilitlenmesi olarak anlamıştı. Bu kilitlenme, tüm acıların, tüm kaygıların, tüm hastalıların da kaynağıdır; dünya hayatının tanımıdır. Hayat, ruhun bedene kilitlenmesi ile başlar, çözülmesi ile de sona erer: şairin benzetmesiyle, bir geminin sessizce limandan ayrılması, bir kuşun kafesinde uçup gitmesi gibi…

---

* Taşdelen, V. (2015). Hastalık Durumları ve Bir Şifa Olarak Söz. *Hece*, 225, ss. 97-100.

***

Adem'in cennetten yeryüzüne düşüşü, kutsal kitaplarda zorlu bir evreye giriş, bu zorluktan ötürü de tekrar geriye dönüşü mümkün kılacak bir tür "kefaret" olarak görülür. İnsan, mademki cennetten dünyaya düşmüştür, öyleyse ekmeğini taştan çıkaracak, yeryüzünün her bir çilesini çekecek, hayatın sevinçleri yanında fazlasıyla acılarını da yaşayacak, sıkıntıya göğüs gerecek, hastalanacak ve sonunda ölecektir. İnsan gerçekten de zayıf bir varlıktır. Güçlü gibi görünse ve zaman zaman gerçekten öyle hissetse de, hastalık durumu sağlığı ve gücü tüketen ve dizleri mecalsiz bırakan bir tehdit unsuru olarak her zaman gündeminde olmuştur. Onun dünyadan gidişi, bir hastalık ve tükenişle olacaktır. Bu yüzden hastalığı öteden beri yaşam için bir tehdit unsuru olarak algılamış, onunla mücadele yolları aramış, kendini hastalık ve ölümden sakınmıştır. Bu konuda fıtrî bir donanıma da sahiptir; zira ölüm soğuk gösterilmiş, ondan irkilme ve sakınma, bir refleks olarak kendisine verilmiştir. Türlü tedavi ve terapi yöntemleri, bu kaçınma ve iyileşme isteğinin bir ifadesidir. Bu nedenle tıp, ilkel ya da bilimsel, büyü ve sihirle karışık ya da modern, her zaman insanın şifa aradığı, çare olarak gördüğü uygulamalardan biri olmuştur. Hint, Çin, Mısır, Mezopotamya kültürlerinde bir tıp pratiği ile karşılaşırız.

Edebiyatı motive eden, sözü tetikleyen durumlar vardır. Aşk, ayrılık ve ölüm bunlardan bazılardır. Hastalık hem sözü tetikler, hem de edebiyatta bir tema, bir konu olarak yer alır. Edebiyat insanın varoluş hâllerini yansıtır; onun varlık sebebi, insan varoluşunun söz alanında yeniden üretilmesidir. Hastalık da varoluşun en önemli ve en etkili hâllerinden birisi olarak edebiyata girmiş, gerek tema, gerekse bir etkiyici olarak edebiyatta yerini almıştır. Hastalığın hayatını etkilediği, eserlerine yansıdığı çok sayıda yerli ve yabancı edebiyatçı vardır. John Milton, William Shakespeare, William Wordsworth, George Gordon Byron, Emily Dickinson, Johann Wolfgang von Goethe, Dostoyevski, John Keats, Marcel Proust, Thomas Mann, Herman Melville, Edgar Allan Poe, Franz Kafka, Rainer Maria Rilke, Jorge Luis Borges örnek olarak gösterilebilir. Yerli örnekler arasında da ilk akla gelebilecek isimler Hüseyin Rahmi ve Peyami Safa'dır. Bununla birlikte Ahmet Haşim'de, Ahmet Hamdi Tanpınar'da, Necip Fazıl'da, Oğuz Atay'da ve diğerlerinde de hastalık durumlarının izlerini sürmek mümkündür. Her yazar, az ya da çok bu temasın etkisi altındadır. Hastalık tarafından bedensel olarak engellenmiş olmak, ruhsal ve zihinsel hayatın bir ürünü olan yazıda patlak verir. Hastalık tarafından oluşturulan bedensel ve ruhsal hastalık durumu, güçlü bir etkiyici olarak edebiyat eserine yansır. Tabi kaynağı tam olarak açık olmayan bir kaygı ve huzursuzluk hâlleri de bu etkiyiciler arasındadır. Bu durumda edebiyat/sanat bir tür huzur/yurt arayışına dönüşür. Bu tutum özellikle 19. ve 20. Yüzyıl yazarlarında görülebilir. Modern bilim, aydınlanma, sanayi devrimi, Fransız İhtilali, pozitivist felsefe ile birlikte gelen yeni evren ve insan anlayışı, geleneksel değerlere karşı kuşkuyu doğurmuş, bu da varoluşun anlamı sorunu bağlamında sanat ve edebiyata bir tür melankoli ve bunalım durumu olarak yansımıştır.

Hastalığı tecrübe eden bizzat bireyin kendisidir. Çevresi de, bu tecrübeye, hastaya yakınlık derecesine göre az ya da çok katılır, hasta ile birlikte olmanın deneyimini yaşar. Hastalandığımız anda, birey olma duygusunu da hatırlarız. Zaman zaman, ölümcül hastalığa tutulanların "neden ben", dediğini duyarız. Aslında bu, bir açıya göre kaderin, bir açıya göre rastlantı ve talihin, ama her hâlükarda birey olmanın en uç noktada deneyimlendiği bir durumdur. Edebiyat eseri, kendi kaderini yaşayan; şansı, talihi, rastlantıyı kendi varoluşunda tecrübe eden bireylerin anlatıldığı eserlerdir. Bu eserlerde hastalıklardan söz edilir: veremlilerden, saralılardan, vebalılardan, cüzzamlılardan ve diğerlerinden. "Neden ben" sorusuna bir şekilde cevap verilebilir; ancak asıl olan cevap değil sorunun türediği ruh hâlidir. "Neden ben, neden başkası değil" sorusu kişiyi yanıltabilir; zira bir kişinin yaşayabileceği her tür varoluşsal deneyim, diğerlerine de açıktır. Bu nedenle, "insanlığa ait hiçbir şey bana yabancı değildir" anlamında özdeyişler vardır. Kişi, varoluşun sınır durumlarından hiçbirisinden muaf değildir. Hastalık ve ölüm de buna dâhildir. Ve kimse bir başkasının yerinde değildir, herkes kendi yerindedir, kendi hastalığını yaşar ve kendi derdini çeker. Her edebiyat eseri, insan varoluşunun dibi ve derinliği olarak hastalığı ve hastalığın insan ruhunda bıraktığı derin etkiyi sayfalarına taşır.

Hastalık, biraz da soyutlanarak, kavramsallaştırılarak, ortak bir dil ve kültür hâline getirilmiştir. Bu da en bariz şekilde hastalığın bir başka ifadesi olan "dert" kavramında kendini gösterir. Dert, bir hastalık durumunun yanında, bir yaşama, duyumsama, paylaşma, sabır, inanç ve tahammül kültürüdür de; bu nedenle insanın kişiliği, maneviyatı, yeryüzünde bulunuşu, hatta eğitimi ve ruh terbiyesi ile ilgili bir durumdur. Dertle birlikte hastalık bir yaşama kültürü hâline gelmeye başlar. Yaşamın değeri ve ölümün insaniliği konusunda bizi eğitir. İnsan derdi ile birlikte insan olur, derdi ile birlikte kemale erer. Hastalığın dert hâline gelmesiyle sözün, edebiyatın ve insanlığın önünde geniş ufuklar açılır. Dert insan olmanın varoluşsal koşulu olarak görülür: dert olgunlaştırır, terbiye eder, süzer, derinleştirir, empati gücü kazandırır. "Dertliler oturmuş derdin söyleşir" diyen türküde geçtiği üzere, dertliler derdi olmayanlarla değil, derdi olanlara aşinadır; zira dert kişiye bir başkasını, başkasının derdini anlama ve hissetme yetisi kazandırır; bu şekilde pozitif bir anlam kazanmaya da başlar. Giderek derdini sevme, giderek derdini derman olarak görme eğilimi ortaya çıkar. Yunus, "derman oldu bu dert bana" derken, bunu ifade eder. Hatayi'nin, "Bir derdim var bin dermana değişmem" deyişi de, aynı duygu farklı şekilde dile getirir ve sanki insana "derdinin kıymetini bil" demek ister; böylece bir şifa ve güçlü bir terapi kaynağı olarak iyimserliğin, umudun, sabrın çağrısına güçlü bir tepki verir. Dolayısıyla dert, bir bakış açısından güzeldir; çünkü sürekli hayatı çoğaltmakta, yaşama duygusunu geliştirmekte, bireyi anlayan, gören ve hisseden bir kişi hâline getirir. Bu sayede kalp, salt fiziksel bir varlık olmaktan çıkıp gönül hâline gelebilmektedir.

Edebiyat kültürü, hayatın farklı yüzlerini, sevinç ve umutlarını yansıttığı kadar, acılarını ve dertlerini de yansıtır. Edebiyat kültürü bir dert kültürüdür de. Derdin söyleteceği, derdi olanın söyleyeceği, derdi kadar söyleyeceği, derdi kadar anlayacağı öteden beri söylenegelen bir hususdur. Dert insana söyleme yetisi kazandırır. "Derdim vardır söylerim" diyen Yunus, derdi, söyleyebilmenin koşulu hâline getirir. Dilden bir ses çıkarabilmek için, içte derinleşmiş, olgunlaşmış, zihnin ve gönlün dert ile terbiye edilmiş olması, şairin benzetmesiyle "pişmiş" olması gerekir. Edebiyatta herkes derdi kadar konuşur; derdi olmayanın söylemek/inlemek için bir nedeni yoktur.

***

İnsan, hastalığa, derde, acıya yatkın bir varlıktır. Ne kadar iyi ve rahat yaşarsa yaşasın, dertlinin yaşayacağı sınır durumları dertsiz de yaşar. Acı ve dert, insanla birliktedir. Pascal, insanın düşünen saz olduğunu söylemişti, ama o aynı zamanda dert çeken bir sazdır da. Edebiyat ve hastalık/dert ilişkisi, bu bağlamda, farklı şekillerde kurulabilir: (1) *Yazardaki hastalık*: bu edebiyat eserinin oluşumunda önemli bir faktör olarak ortaya çıkar. Hastalık durumları sözü tetikler ve edebiyat eserinin ortaya çıkışını kolaylaştırır. (2) *Edebiyattaki hastalık:* edebiyat eserleri, hayatın çeşitli boyutlarıyla birlikte çeşitli hastalık durumlarından da söz ederler. Hastalığın insan varoluşunda oluşturduğu dalgalanmaları anlatırlar. (3) *Okuyucudaki hastalık:* Okuyucu, hastalık durumları konusunda farkındalık edinir, hastalığın insanla birlikte var olan bir durum olduğunu öğrenir; onunla baş etmeyi, onunla yaşamayı öğrenir; kendini tanır. Hastalığın, varoluşun bir parçası olduğunu, dert çekenin sadece kendisi olmadığını öğrenir; bu yönde bir donanım duygudaşlık kazanır.

Edebiyat ile hastalık arasında ilgi kurmaya çalışmak, aslında acı ile söz arasında ilgi kurmaya çalışmaktır. Kalp acımayınca dilin bağı çözülmezmiş. Büyük edebiyat eserleri, büyük dertlerin ürünüdür. Edebiyatın derdi söze dönüştürmesi, aynı zamanda bir tür şifa arayışıdır da. Derdi konuşmak, şifaya yol aramaktır. Pek çok yazar, farkında olarak ya da olmayarak, söylemekle iyileşmek, söylemekle şifa aramak arasında bir ilişki oluşturur. Buna göre, derdi olan söyler. Halk bilgeliği, "Derdini söylemeyen derman bulamaz" derken, derdi söylemeyi teşvik eder. Derdi söylemek, paylaşmak, gönlü, ruhu hafifletir. Söylemek, içte olanı dışa atmak ve ondan kurtulmak gibidir. Psikiyatride konuşarak sağaltma, ilaçla tedaviden önce gelir. İnsanın gerçek ilacı sözdür. Çünkü söz zihni yeniden yapılandırır, insanın bakma ve düşünme yollarını yeniden şekillendirir. Hastalık ve edebiyat ilişkisini de, bu çerçevede düşünmek gerekir. Nihayetinde edebiyat, bize başkalarının deneyimlerini sunar. Bunu yaparken de yaşama, hissetme, bakma

ve görme yollarını tanıtır; hissetme ve düşünme yetimizi terbiye eder. Edebiyat eserlerinde ortaya çıkan dert ve hastalık kültürü, hastalık ve sağlık konusunda bir farkındalık, bir bilinç oluşturur.